

Vybrané problémy sociální politiky a trhu práce v Jihomoravském kraji

MIRKA WILDMANNOVÁ

Sociální infrastruktura

V posledních letech dochází k výraznému poklesu hrubé míry porodnosti a k mírnějšímu poklesu hrubé míry úmrtnosti. V důsledku přirozené změny se snižuje počet obyvatel, a to i přes přírůstky obyvatelstva stěhováním. V roce 2001 žilo v kraji 1 133,9 tis. obyvatel, zatímco v roce 1995 to bylo 1 142,2 tis. lidí. Kraj jako celek, především vlivem nepříznivé věkové struktury města Brna, mírně překračuje republikový průměr věku obyvatelstva (38,2 roku). Nepříznivý, zejména z pohledu budoucího vývoje, je podíl populace předproduktivního věku (16,0%) a populace poproduktivního věku (19,0%) na celkovém počtu obyvatel (0,84).

Migračně nejatraktivnějšími oblastmi kraje jsou okresy Brno-venkov a Vyškov. Jediným okresem v kraji, který ztrácí počet obyvatel vedle přirozené obměny i stěhováním, je Brno-město. Z hlediska národnostní struktury je obyvatelstvo značně homogenní. Ke slovenské národnosti se hlásí nejvíce v okresech Znojmo (3%) a Břeclav (2,9%). Významnou a viditelnou menšinou je romská komunita, koncentrovaná především ve větších městech, včetně Brna.

Podle míry vzdělání zaujímá kraj druhé místo v ČR, po hlavním městě Praze. Existují však výrazné regionální rozdíly v této oblasti. Vysoce nad průměrem míry vzdělání je město Brno, zatímco okresy Břeclav a Znojmo jsou podle tohoto ukazatele na posledních místech v ČR (oba okresy patří současně k okresům s vysokou mírou nezaměstnanosti).

Hustotou 161 obyv./km² je Jihomoravský kraj nad průměrem ČR. Podíl obyvatelstva žijících ve městech (63,5%) je naopak pod republikovým průměrem (70,9%). Zejména z tohoto důvodu je oproti celostátnímu průměru v regionu podíl bytů v rodinných domech na celkovém počtu obydlých bytů výrazně vyšší.

Od poloviny devadesátých let je zřetelný mírný růst výstavby nových bytů s neporovnatelně vyšším standardem oproti stavu před rokem 1990. Negativním jevem je však trvalý růst počtu rozestavěných bytů, jako důsledek dlouhodobě nižšího počtu dokončovaných bytů než bytů zahajovaných. Roste rovněž počet tzv. neobydlených bytů (10,6 % z celkového počtu, nejedná se však o úbytek bytů). Při podílu 2,50 obyv./1 byt v kra-

ji, srovnatelném s vyspělými evropskými regiony, bude zřejmě těžiště stavebních prací v oblasti bydlení spočívat v rekonstrukcích a modernizacích stávajících bytů a obytných domů, včetně občanské vybavenosti a technické infrastruktury. Prioritou je vytvoření bytové politiky, která uvolní trh s byty. Pozitivní skutečností je vysoký počet bytů připojených na zemní plyn ze sítě. Naopak neuspokojivý je počet bytů napojených na splaškovou kanalizaci a rozsah a stav vodovodní sítě s kvalitní pitnou vodou.

Sít předškolních a školních zařízení v okresech Jihomoravského kraje je vyhovující a dostatečně pokrývá požadavky na umístění dětí do škol. U škol 1. vzdělávacího stupně je nedostatek kvalifikovaných pedagogických pracovníků zejména pro výuku cizích jazyků a pro práci s výpočetními technikou. Sřední a učňovské školství prochází tzv. optimalizací, jejíž realizací by měla být odstraněna neprovázanost nabídky středního školství s potřebami trhu práce. Kraj má významné postavení v systému vysokého školství, na jeho civilních vysokých školách v Brně a v Lednici na Moravě studuje přibližně 20% všech vysokoškolských studentů ČR. Podle zákona č. 11/98 vznikly v Brně tři soukromé vysoké školy. Významné je postavení kraje i jako centra vojenského vysokého školství ČR se školami v Brně a ve Vyškově.

Zdravotní stav obyvatelstva Jihomoravského kraje je podle dostupných charakteristik v rámci České republiky průměrný, nejčastějšími příčinami úmrtí jsou nemoci oběhového systému, novotvary a nemoci dýchací soustavy, přičemž u nemocí oběhové soustavy byla specifická úmrtnost v minulých letech vyšší, než je průměr v ČR u žen i u mužů. Značné rezervy přetrvávají v oblasti zdravotní prevence. Ve zdravotnických zařízeních kraje (sít 25 nemocnic) připadá na 10 000 obyvatel 68,6 lůžek (průměr v ČR – 68,4). Mezi okresy je výrazně v popředí okres Brno-město, když významný podíl kapacity zdravotnických zařízení s nadregionální, v některých oborech i republikovou působností představují zejména 2 fakultní nemocnice, Masarykův onkologický ústav, Úrazová nemocnice a Vojenská nemocnice v Brně, Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví, Psychiatrická léčebna v Brně, územní středisko záchranné služby, 3 stacionáře, záchytná stanice a Krajská hygienická stanice.

Sociální péče

Progresivní stárnutí obyvatelstva městských sídel a zejména Brna, vyliďňování a stárnutí venkovských obcí, vyvolává bezodkladnou nutnost koncepčního řešení péče o seniory. Obdobná péče čeká na řešení u mentálně postižených občanů a u rizikových skupin obyvatelstva. Vzrůstá, především ve městech, význam sociální péče o rizikové skupiny obyvatelstva (dlouhodobě nezaměstnaní, bezdomovci, opuštěné matky s dětmi,

národností menšiny, drogově závislí atd.). Pro rozšíření a zkvalitnění poskytovaných služeb sociální péče a sociální intervence je důležitá podpora rozvoje a zvyšování podílu péče poskytované nestátními subjekty. Je nezbytné budovat vzájemně provázané síť zdravotní a sociální péče schopné adresně reagovat na zdravotní, zdravotně sociální a sociální potřeby klientů. To znamená účelové vytvoření a provázání jednotlivých oborů a zařízení činných v těchto oblastech – léceben dlouhodobě nemocných, hospicové péče, krizových pobytů, ošetrovatelských ústavů a stacionářů s různým podílem zdravotní a sociální péče.

V rámci systému sociálního zabezpečení ČR jsou dávky státní sociální podpory vypláceny obecními úřady obcí s rozšířenou působností v místech bývalých okresních úřadů (v JMK: Blansko, Břeclav, Hodonín, Šlapanice, Vyškov, Znojmo a Magistrát města Brna), jsou financovány přímo ze státního rozpočtu z kapitoly Všeobecná pokladní správa, z účtu u ČNB otevřeného jednotlivým příslušným obcím.

V kompetenci jednotlivých úřadů je vyplácení dávek z různých úrovní:

1. Obecní úřady obcí s rozšířenou působností

Dávky pro rodiny s dětmi:

- příspěvek na výživu dítěte,
- příspěvek na pořízení základního vybavení dítěte,
- příspěvek při uzavření manželství,
- peněžitý příspěvek na úhradu za užívání bytu nezaopatřeného osiřelého dítěte,
- bezúročná půjčka.

Dávky pro těžce zdravotně postižené občany:

- mimořádné výhody pro občany těžce zdravotně postižené,
- jednorázové příspěvky na opatření zvláštních pomůcek,
- příspěvek na úpravu bytu,
- příspěvek na zakoupení, celkovou opravu a zvláštní úpravu motorového vozidla,
- příspěvek na provoz motorového vozidla,
- bezúročná půjčka.

Dávky občanům společensky nepřízpůsobeným:

- jednorázová peněžitá a věcná dávka občanům společensky nepřízpůsobeným k zabezpečení jejich životních potřeb při splnění podmínek sociální potřeby,
- bezúročná půjčka.

Dávky občanům, jimž je poskytována sociální péče ve zdravotnickém zařízení:

- jednorázové a opakující se peněžité dávky sociálně potřebným občanům, kterým je poskytována sociální péče ve zdravotnickém zařízení.

2. Pověřené obecní úřady

- Poskytují a vyplácejí vybrané peněžité a věcné dávky pro rodiny s dětmi, pro těžce zdravotně postižené občany, pro staré občany a dávky občanům, kteří potřebují zvláštní pomoc.

3. Obecní úřady

- Poskytují a vyplácejí jednorázové i opakující se vybrané peněžité a věcné dávky a příspěvky pro rodiny a děti, pro těžce zdravotně postižené občany a dávky pro staré občany.

V roce 2003 činily státní dotace na dávky sociální péče obcím Jihomoravského kraje celkem

- 1 718 300 tis. Kč, z toho dotace na dávky sociální péče vyplácené
  - obcemi s rozšířenou působností 230 200 tis. Kč,
  - obcemi s pověřeným obecním úřadem a ostatními obcemi 1 488 100 tis. Kč.

Životní úroveň

Průměrná mzda v roce 2002 byla v ČR 18 133,- Kč, zatímco v Jihomoravském kraji dosáhla částky 16 486,- Kč.

Průměrné mzdy v roce 2002 celkem a v hlavních třídách klasifikace zaměstnání v ČR a v Jihomoravském kraji (Jmk):

Zaměstnání	Průměrná mzda v Kč (ČR)	Průměrná mzda v Kč (Jmk)
Celkem	18 133	16 486
Zákonodárci, vedoucí a řídicí pracovníci	37 191	35 828
Vědeckí a odborní duševní pracovníci	24 048	21 832
Techničtí, zdravotničtí, pedagogičtí prac.	19 343	17 518
Nižší administrativní pracovníci	14 724	13 603
Provozní pracovníci ve službách a obchodě	12 253	11 820
Kvalifikovaní dělníci v zemědělství, lesnictví a rybářství	11 596	10 733
Řemeslníci, kvalifikovaní výrobci a zpracovatelé	15 281	13 755
Obsluha stojů a zařízení	15 088	14 171
Pomocní a nekvalifikovaní pracovníci	10 601	10 077

Zdroj: Program rozvoje Jihomoravského kraje, září 2003

Za jednotlivé okresy Jihomoravského kraje je na prvním místě s nejvyšší průměrnou mzdou okres Brno-město (15 043,- Kč), následuje Brno-venkov, srovnatelné jsou okresy Blansko, Břeclav, Hodonín, Vyškov a Znojmo (průměrná mzda se pohybuje v rozmezí 12 447,- Kč až 12 822,- Kč).

Trh práce a zaměstnanosti

V ČR je Jihomoravský kraj v míře nezaměstnanosti na 4. místě za krajem Ústeckým, Moravskoslezským a Olomouckým. Míra nezaměstnanosti k 31.10.2003 v ČR dosáhla 9,9%, v Jihomoravském kraji dokonce o 1,4% více.

Všeobecně lze konstatovat, že v roce 2000, 2001 a 2002 došlo v Jihomoravském kraji k restrukturalizaci nebo zániku některých zaměstnavatelů (Znojmo, Hodonín, Brno, Blansko), kteří se významnou měrou podílejí na zaměstnanosti v daném regionu. Významný vliv na zvýšení nezaměstnanosti na okrese Znojmo, Břeclav a Hodonín měl zánik některých zpracovatelských podniků, které se značně podílely na zpracování produkce zemědělské prvovýroby.

Podíl zaměstnanců v průmyslových odvětvích je v kraji stále vysoký – cca 40% z celkového počtu aktivně zaměstnaných. V současné době pokračující nárůst nezaměstnanosti je způsoben kromě jiných vlivů také situací v podnicích, jejichž prosperita je poznamenána ztrátou trhů, nedostatkem provozního kapitálu, změnou výrobního programu, změnou vlastnických práv a zánikem.

Obecné příčiny současné sociálně-ekonomické situace v kraji:

- restrukturalizace nebo zánik významných zaměstnavatelských subjektů s dopadem na uvolnění velkého počtu pracovních sil
- v jednotlivých mikroregionech není výrazný zaměstnavatel – nositel zaměstnanosti obyvatelstva
- malý zájem zahraničních investorů o méně vzdělanou a méně kvalitní pracovní sílu (průmyslová výroba a oblast služeb)
- nízká průměrná úroveň dosaženého vzdělání a kvalifikační struktury v některých mikroregionech
- malý zájem o rekvalifikace, malá přizpůsobivost požadavkům na trhu práce, nízký zájem o další vzdělávání v některých mikroregionech
- všeobecně malá atraktivita některých částí kraje z pohledu dopravní dostupnosti a podmínek pro podnikání
- velký podíl absolventů škol, kteří nenajdou další uplatnění v praxi (jejich vzdělání neodpovídá požadavkům zaměstnavatelů v území)

- časté využívání kombinace podpory v nezaměstnanosti a nezdaněných příjmů z vlastní zemědělské a nezemědělské činnosti (vlastnictví zemědělské půdy)
- nízká průměrná mzda má přímý vliv na malou paritu kupní síly – malý zájem nadnárodních potravinářských řetězců investovat
- původně velká zaměstnanost v některých zemědělských podnicích v kraji vedla k uvolnění pracovních sil, které dosud neprošly transformací přístupu lidského potenciálu k jiným výrobním odvětvím
- původně velká zaměstnanost v hornických a nezemědělských činnostech s nadprůměrnými příjmy (restrukturalizace)
- zaměstnávání slovenských občanů v příhraničních okresech
- klesající trend počtu obyvatel
- snižování podílu ekonomicky aktivního obyvatelstva a rostoucí podíl obyvatelstva důchodového věku
- se vstupem ČR do Evropské unie souvisí i nárůst konkurence našim podnikatelským subjektům, což může mít přímý vliv na uvolňování pracovních sil, s tím souvisí i volný pohyb pracovních sil

Obecné závěry:

- Zhoršující se tendence vývoje kraje v základních sociálně-ekonomických charakteristikách má dlouhodobý charakter.
- Samotný vývoj nezaměstnanosti doprovázený trvalým úbytkem pracovních příležitostí v kraji je vážnou hrozbou výrazného zvětšení dlouhodobé nezaměstnanosti doprovázené všemi známými průvodními jevy – ekonomickými, sociálními i patologickými.
- Dominantní postavení je v diverzifikaci a podpoře podnikatelských aktivit v kraji vedoucí ke zvýšení počtu nově vytvářených pracovních míst.
- Je třeba více usilovat o využívání státních prostředků v okresech na území Jihomoravského kraje zařazených do území se soustředěnou podporou státu s ohledem na vyvážený rozvoj státu a podporovat vyrovnávání rozdílů mezi jednotlivými územními celky.
- Více a efektivněji využívat státních prostředků určených k aktivní politice zaměstnanosti v kombinaci s prostředky Jihomoravského kraje.
- Více spolupracovat s profesními sdruženími podnikatelů a s hospodářskými komorami při řešení odvětvových problémů a stížené situace na trhu práce.

Literatura:

Program rozvoje Jihomoravského kraje, stručná verze, Phare 2003

Krajský úřad Jihomoravského kraje

Výzkumný ústav práce a sociálních věcí

Úřad práce Brno-město a jednotlivé okresy Jihomoravského kraje, září 2003